

Тарас Шевченко — художник-аніمالіст (нотатки для теріологів)

Василь Придатко-Долін

Національний університет біоресурсів і природокористування України (Київ)
e-mail: vasylpydatko@yahoo.com; orcid: 0000-0002-0128-4928

PRYDATKO-DOLIN, V. Taras Shevchenko, an animalist painter (notes for mammalogists). — T. Shevchenko was an outstanding Ukrainian poet, novelist, thinker, master of easel painting, graphics, book graphics, and sculpture. He specialized in historical and portrait painting. Academician of engraving. However, animals are present in many art works of the master. In addition, T. Shevchenko was the author of two extremely rare images of the extinct Caspian tiger (*Panthera tigris virgata*). The popular tiger experts did not mention this species in their classic surveys, nor the respective notes from Captain O. Butakov's diary, who was leader of the Aral expedition.

Біографічні деталі¹

Тарас Григорович Шевченко — видатний український поет, прозаїк, мислитель, майстер (станкового живопису, графіки і скульптури, книжкової графіки). Національний герой і символ України². Народився 25 лютого (9 березня) 1814 р. в селі Моринці* Київської губернії* тодішньої Російської імперії (сьогодні — Звенигородський район, Черкаської обл.). Пішов у вічність 26 лютого (10 березня) 1861 р. в м. Санкт-Петербург.

Довго вчився живопису і графіці самотужки, а потім — у диякона Єфрема*, сільських малярів (зі Стеблева*, Тарасівки*, Хлипнівки*); проф. Й. Рустемаса (Вільно [Vilnius])*; худ. В. Ширяєва (С.-П.)*; також — у товаристві заохочування художників (С.-П.) [8].

Як бачимо, аніمالістів серед перших учителів Т. Г. Ш. не було. Прикметно, що «Шевченківська енциклопедія» 2011-х не дає визначення терміну «Аніمالістика». Не робить акценту на аніمالістиці й вікіпедійна громада, яка уклала нарис про мистця.

¹ Нарис укладено з додаванням уточнень, які стосуються назв і визначень, написаних в оригіналах староросійською. Номери відповідних документів [у дужках] — за «Кирилюк, С.П. (ред., чл.-кор. АН УРСР). 1982. *Тарас Шевченко. Документи та матеріали до біографії 1814–1861*. Вид. друге, перероблене та доповнене. ВО «Вища школа» при КДУ. Київ, 1–432. За «Зборник» — Історія України IX–XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації. <https://bit.ly/3cczn1D>

² Окремі деталі узяті із «Вікіпедія» (2021) та «Википедия» (2021) і такі мають позначку (*).

Упродовж 1838–1842* років і до 1845 р. — вільноприхожий¹ учень *Императорской [С.-Петербургской] Академии Художеств* (с. рос.). Учився у класі «Профессора Истории Карла Брюлова»². Закінчив Академію в 1845 р. і здобув звання «свободного неклассного художника <...> по живописи исторической и портретной» [141–163]³; у 1860 р. — «Академикъ въ гравировальномъ искусстве Императорской Академии искусств» [600]⁴.

За спогадами президента Академії у 1817–1843 роках *А. Оленина* (1829), в Академії велику увагу приділяли вивченню анатомії людини, у т. ч. з використанням мертвих тіл, а також муляжів і гіпсів. Утім у настановах зазначалось і наступне (осучаснено): «*Сверх сего нужно академистам, обучающимся раздражательным искусствам, рисовать с разных изображений известнейших животных, растений и цветов. Все сии образцовые рисунки должны служить прибавлением к антропометрии...*», «*...собираение рисунков г. Шебуева для составления из них полного курса правил рисования должно быть дополнено верными начертаниями форм известнейших зверей и животных, особенно же конских пород.*». Отже, в Академії Шевченко вивчав анімалістику, головним чином, за методикою «рисовать с разных изображений». Пізніше талановитий юнак доповнював це власними спостереженнями на природі, у т. ч. під час заслання в азійську пустелю та подорожей.

Усі твори Т. Г. Ш. давно й ретельно інвентаризовані, і відповідні зведення є складовою потужної і надзвичайно мозаїчної Шевченкіани. Щодо живопису і графіки, то серед популярних, значною мірою синхронізованих описів (n=851) — відоме видання «*Тарас Шевченко*» (1963, 10), а також «*Список...*» (2021). При цьому, анімалістику виокремлено лише у першому з них — це тільки твори «404–408»⁵, але до яких у мистецтвознавців є запитання.

У першому зі згаданих переліків ентузіасти забули вказати тигра (рис. 1). За Вікіпедією, це твір «393», виконаний аквареллю та олівцем. Зведення про історію твору зробила Л. Тарашук (2015, 6: 247). Однак обставини, за яких Т. Г. Ш. замалював цю тварину, заслуговують додаткової уваги.

Твір датують 20.11.1848, посилаючись на лист капітана О. Бутакова своєї родині, оприлюднений у 1949 році географом Л. Бергом, де моряк розповідав про полювання на тигра. Як локацію вказують Кос-Арал (острів). Однак у О. Бутакова є ще одна згадка про хижака: «На острове Джангыл⁶, низменном с песчаными буграми, солонцем в середине, множеством камыша и разбро-

¹ В *Изборник* [25, 26] — *посторонний*, [159] — *вольноприходящий* (с. рос.)

² Із «*Прошение...*» Т. Г. Шевченка на ім'я г.-м. Траскіна.

³ У листі кн. Н. Долгорукого до П. Гессе — *классный художник* [115]. Є й інші схожі документи.

⁴ В осучасненій версії документу [600] є неточності. Читач може порівняти текст із факсимільною копією (з оригіналу), яка є в експозиції Національного музею Тараса Шевченка у Києві.

⁵ Однак в описі до «406–407. Корови коло ясел...» зазначено протилежне (цит.): «слід і ці рисунки вважати його [Т. Г. Ш.] творами».

⁶ «...находящемся против устья Куван-Дарьи». (На карті 1950 р. експедиції О. Бутакова — це, ймовірно, острів *Джангильды тюбекъ*, рос.).

санными кустами гребенщика, видны следы небольшого киргизского кочевья, а также следы тигровые, волчьи, лисьи и кабаньи» (Дневные... 1953). Усе це — Приаральські Каракуми. І одночасно — (колишній) ареал *Panthera tigris virgata* (Гептнер & Слудский 1972).

І, на завершення, — досі не помічена нашими теріологами сепія «394» авторства Т. Г. Ш., із назвою (осучаснено): «О. Бутаков і фельдшер О. Істомін під час зимівлі на Кос-Аралі»¹. Над ліжком, на стіні — череп тигра. Того самого (із загадок О. Бутакова — за Л. Бергом). Може здатися, що в акварелі «393» Шевченко змалював тигреня, однак у сепії «394» добре видно, що звір був дорослим. При цьому, тигра, який лежить, Шевченко намалював (реконструював) у т. ч. за уявою, адже звіра було вбито пострілом у голову.

Найімовірніше, йдеться про дорослу особину каспійського тигра, *Panthera tigris virgata* (Illiger, 1815). Вважається, що підвид зник у ХХ ст. (Гептнер & Слудский 1972). Незаперечні докази існування *Panthera tigris virgata* поблизу Аралу, у гирлі Сирдар'ї та її притоку Куван-Дар'ї, у 1848 р., задокументовані О. Бутаковим (згадка про сліди, череп, шкіру і поведінку звіра), а також замальовки «живої» тварини, виконані Т. Шевченком, залишились поза увагою тигрознавців (як-от Mazák 1981; Nowell & Jackson 1996; Wozenkraft 2005). У їхніх текстах і мапах немає посилань на події 1848 р.

Рис. 1. Тарас Шевченко. «Тигр». Акварель, олівець. 20.11.1848. (фрагмент). Див. текст.

Ентузіасти з'ясували, що у своїх картинах художник неодноразово зображував коней 17 разів, корів — 11, верблюдів — 19, псів — 16 (Даниленко *et al.* 2014: 45). У поезії Т. Г. Шевченка тваринний світ представлений 61 видом, серед них: птахів — 26, ссавців — 20, комах — 7; плазунів і земноводних — 4; риб — 4 (Голда 1999).

Рис. 2. Тарас Шевченко: «Бутаков...». Справа на стіні, над ліжком — череп тигра. Праворуч — збільшений фрагмент рисунка. Див. текст.

¹ В оригіналі (за Ізборник, твір «41»): «раб. Т. Шевченко || А. И. Бутаковъ и фельдшеръ Истоминъ в комнатѣ укрѣпленія Косъ-Араль».

Українському теріологічному товариству випадає добра нагода нагадати шанувальникам науки, мистецтва, музейної справи, а також колективному авторові «Вікіпедія», який опікується Шевченкіаною, про відповідні записи О. Бутакова та малюнки Т. Шевченка. Окрім згаданих феноменальних артефактів «Тигр» і «череп тигра» (і тепер ми знаємо якого), художник залишив нам також інші зображення тварин, виконані з високою зоологічною точністю, зокрема, кажан, верблюд, кінь, собака.

Література

- Гептнер В. Г., А. А. Слудский. 1972. Тигр. *Млекопитающие Советского Союза. Том II, ч. 2. Пособие для университетов*. Высшая школа, Москва, 1–200.
- Голда, Д. 1999. Флора і фауна в поезії Тараса Шевченка: Нові пошуки. *Хімія. Біологія*, **14**: 2–3.
- Даниленко, Л. І., Г. І. Даценко, З. Г. Куриленко. 2014. *Жива природа у творчій спадщині Тараса Григоровича Шевченка. Навчально-методичний посібник*. ЧОПОПП, Черкаси, 1–72.
- Дневные записки плавания А. И. Бутакова на шкуне «Константин» для исследования Аральского моря в 1848-1849 гг. Ред. Л. Коржневский. АН УзССР, Ташкент, 1953. 1–71.
- Оленин Алексей Николаевич. [1829]. Избранные труды по истории и деятельности Императорской Академии художеств. Сост. Н. С. Беляев. Библ. РАН, С.-П., 2010. 1–144.
- Список картин і малюнків Тараса Шевченка. 2021. *Вікіпедія*. <https://bit.ly/3Cr9j20>
- Тарас Шевченко. [1963]. *Повне зібрання творів в десяти томах. Том 10: Живопис, графіка 1857–1861*. Київ (за [Ізборник. https://bit.ly/3Cr1ADZ](https://bit.ly/3Cr1ADZ))
- Тарашук, Л. 2015. «Тигр». *Шевченківська енциклопедія: в 6 т. Том 6: Т–Я*. НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ, **6**: 247.
- Mazák, V. 1981. *Panthera tigris*. *Mammalian Species*. 152 (152): 1–8.
- Nowell, K., P. Jackson. 1996. Tiger, *Panthera tigris* (Linnaeus, 1758). *Wild Cats: status survey and conservation action plan. Gland, Switzerland: IUCN/SSC Cat Specialist Group*, 55–65.
- Wozencraft, W. C. 2005. Subspecies *Panthera tigris virgata*. In: *Wilson, D.E.; Reeder, D.M (eds.). Mammal Species of the World: A Taxonomic and Geographic Reference (3rd ed.)*. Johns Hopkins University Press. p. 548. ISBN 978-0-8018-8221-0. OCLC 62265494.

ПРИДАТКО-ДОЛН, В. Тарас Шевченко — художник-аніمالіст (нотатки для теріологів). — Видатний український поет, прозаїк, мислитель, майстер станкового живопису, графіки й книжкової графіки, скульптури. Спеціалізувався на живописі історичному і портретному. Академік з гравіювального мистецтва. Втім аніمالістика присутня у багатьох творах мистця. До того ж Т. Шевченко є автором двох надзвичайно рідкісних зображень 1848-х років про зниклого каспійського тигра (*Panthera tigris virgata*), про що тигрознавці чомусь не згадували у своїх класичних зведеннях, утім як і про відповідні щоденникові записи капітана О. Бутакова, який очолював Аральську експедицію.